

Menningarminjar í Bláskógabyggð

Svæðisskráning fornleifa

Kristjana Vilhjálmisdóttir

Fornleifastofnun Íslands

FS-584-15221

Reykjavík

2015

© 2015
FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES
BÁRUGÖTU 3
101 REYKJAVÍK

SÍMI: 551 1033
FAX: 551 1047
NETFANG: fsi@instarch.is
www.instarch.is

Efnisyfirlit

1. Inngangur	1
1.1. Um fornleifaskráningu	3
1.2. Um heimildaskráningu	5
2. Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra	8
2.1. Bæjarhólar og bæjarstæði	11
2.2. Útihús	11
2.3. Tún, garðar og akrar	12
2.4. Kvíar og stekkir	13
2.5. Beitarhús og sel	13
2.6. Engjar og áveitur	13
2.7. Minjar um samkomur og þinghald	14
2.8. Kuml og kirkjugarðar	14
2.9. Samgönguminjar	14
2.10. Hellar og ból	15
3. Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu	16
4. Heimildaskrá	19

1. Inngangur

Árið 1989 var fornleifaskráning gerð að lögbundinni forsendu skipulagsvinnu. Síðan þá hefur mikið skráningarstarf verið unnið víða um land og hefur fornleifaskráningu hefur miðað þokkalega áfram á þessu skeiði. Fornleifaskráningu má í grófum dráttum skipta í tvennt, í svæðis- og aðalskráning. Svæðisskráning felst í heimildaúttekt og er þá farið í gegnum margvíslegar heimildir í leit að vísbendingum um þekktar fornleifar á hverju svæði. Við aðalskráningu er hins vegar farið á vettvang, gengið á alla þekкта minjastaða, þeir hnitsettir og skráðir á nákvæman hátt. Heimildaskráningin er eðli málsins samkvæmt hraðari leið til að safna saman miklum upplýsingum og getur í raun skilað talsverðum sjálfstæðum upplýsingum. Hún er einnig nauðsynlegur undirbúningur þess að farið sé á vettvang til að skrá minjar. Ísleif, gagnagrunnur Fornleifastofnunar Íslands er stærsti gagnagrunnur landsins á þessu sviði. Í honum eru nú upplýsingar um u.þ.b. 100.000 minjastaði, en þar af hefur um þriðjungur verið skráður á vettvangi.

Sveitarfélögum ber lagaleg skylda til að láta skrá minjar innan marka sveitarfélagsins áður en gengið er frá aðalskipulagi. Auk þess sjá þau gjarnan kosti þess að eiga tiltækar nákvæmar upplýsingar um staðsetningu fornleifa innan sinna marka áður en til skipulagsvinnu eða framkvæmda kemur. Það getur enda orðið kostnaðarsamt að ráðast í björgunaruppgröft ef landi hefur verið ráðstafað þar sem lögverndaðar minjar reynast vera. Fornleifaskráningu er víða lokið í þéttbýli, t.a.m. í flestum af stærri kaupstöðunum landsins og nokkrum sveitarfélögum, t.d. í allri Eyjafjarðarsýslu og sveitarfélögum sunnan Skarðsheiðar. Á hinn bóginn hefur fornleifaskráningu lítið miðað í þeim sveitarfélögum sem eru fámenn en landmikil og langtum strjálbýlli nú en var til forna. Þar eru margar minjar og eyðibýggðir, og þar bíður mikil skráningarvinna, en kostnaður á íbúa er langtum hærri en í þéttbýlli sveitarfélögum.

Á vordögum 2015 gerðu Bláskógabyggð og Fornleifastofnun Íslands með sér samning um svæðis- og aðalskráningu í sveitarfélaginu. Ráðist var í skráninguna í tengslum við vinnu sem nú fer fram við aðalskipulag sveitarfélagsins. Skráningin sem um er að ræða var annars vegar full heimildaúttekt (svæðisskráning) á þeim hluta sveitarfélagsins sem ekki hafði verið skráður áður og hins vegar vettvangsskráning (aðalskráning) á þremur svæðum innan Bláskógarbyggðar þar sem ljóst þótti að yrðu talsverðar framkvæmdir á næstu árum. Bæði svæðis- og aðalskráningin voru unnar á sumar og haustdögum 2015 og verða gerðar sérstakar skýrslur fyrir þau svæði þrjú (Laugarás/Iða, Litlafljót/Stórafljót, Snorrastaðir/Laugarvatn) sem voru skráð á vettvangi. Í þessari skýrslu gefur hins vegar að líta helstu niðurstöður heimildaúttektar í sveitarfélaginu öllu en alls voru skráðar 3719 fornleifar í Bláskógabyggð. Fornleifastofnun hafði unnið nokkra svæðisskráningu í Bláskógarbyggð áður en gengið var til samninga við sveitarfélagið vorið 2015 og lagði hún þá skráningu til verksins til að flýta fyrir verkinu og lækka kostnað. Samtals höfðu um

800 staðir verið skráðir í Ísleifu, grunn Fornleifastofnunar Íslands, áður en svæðisskráning hófst sumarið 2015 og verða hér nefnd helstu skráningarverkefni sem unnin höfðu verið á vegum Fornleifastofnunar áður en heildarúttekt á fornleifum úr heimildum hófst sumarið 2015

- Árið 1996 gerði Orri Vésteinsson heimildakönnun á Biskupstunga- og Grímsnesafréttum sem hluta af verkefni um menningarminjar á miðhálandi Íslands.¹
- Árið 1998 skráði Hildur Gestsdóttir lítinn hluta af þekktum minjum í Skálholti á vettvangi, til undirbúnings frekari rannsókna á staðnum.²
- Árið 2001 skráði Guðmunda Björnsdóttir undir stjórn Orra Vésteinssonar á vettvangi jarðirnar Böðmóðsstaði, Austurey, Efsta-Dal og Miðdalskot.^{3 4 5 6}
- Árið 2002 skráði Birna Lárusdóttir á vettvangi fornleifar í Grímsneshreppi og féll afréttur Laugardalshrepps innan þeirrar skráningar.⁷
- Árið 2003 vann Guðrún Alda Gísladóttir stjórn Orra Vésteinssonar svæðisskráningu í Þingvallasveit árið 2003 og skráðu nemendur í fornleifafræði við Háskóla Íslands árið eftir hluta jarðanna Stíflisdal, Fellsenda, Heiðabæ, Skálabrekku og Selkot á vettvangi.⁸
- Árið 2006 sá Elín Ósk Hreiðarsdóttir um deiliskráningu í landi Grafar.
- Árið 2007 sá Birna Lárusdóttir um deiliskráningu í Borgarhólum í landi Skálholts.⁹
- Árið 2007 sá Sólveig Guðmundsdóttir Beck um deiliskráningu í landi Laugarvatns.¹⁰
- Árið 2015 skráðu Elín Ósk Hreiðarsdóttir, Jacob Orri Jónsson og Ragnheiður Gló Gylfadóttir á vettvangi svæði í landi Brúar og Haukadals vegna hugmynda um Brúarvirkjun.¹¹

Auk þeirra skráninga sem hér hafa verið upp taldar höfðu verið unnar nokkrar umfangsminni heimildaskráningar í tengslum við önnur verkefni og unnu meðal annars Árný Leifsdóttir og Sædís Gunnarsdóttir þá heimildavinnu. Bænhús og kirkjur á svæðinu hafa einnig verið svæðið- og aðalskráð af Orra Vésteinssyni og Stefáni Ólafssyni.

¹ Orri Vésteinsson, 1996.

² Adolf Friðriksson, Hildur Gestsdóttir & Orri Vésteinsson, 1998.

³ Orri Vésteinsson & Guðmunda Björnsdóttir, 2001.

⁴ Orri Vésteinsson & Guðmunda Björnsdóttir, 2001.

⁵ Orri Vésteinsson & Guðmunda Björnsdóttir, 2001.

⁶ Orri Vésteinsson & Guðmunda Björnsdóttir, 2001.

⁷ Birna Lárusdóttir, 2002.

⁸ Guðrún Alda Gísladóttir & Orri Vésteinsson, 2003.

⁹ Birna Lárusdóttir, 2007 (óútgefið).

¹⁰ Sólveig Guðmundsdóttir Beck, 2007 (óútgefið).

¹¹ Elín Ósk Hreiðarsdóttir, 2015.

Við yfirferð heimilda úr Bláskógarbyggð var einnig reynt að nýta útgefnar skráningarskýrslur frá öðrum aðilum, þar sem þær lágu fyrir og var þess þá alltaf getið skilmerkilega í texta og heimildareit við hvern minjastað. Af skráningum annarra vó skráning Bryndísar Róbertsdóttur frá árinu 1986 langþýngst. Skráningin er óútgefin en var til var í handriti á Þjóðminjasafni Íslands og fékkst góðfúslegt leyfi safnsins fyrir notkun hennar.

Um svæðisskráningu í Bláskógarbyggð, sem og ritun skýrslu þessarar sá Kristjana Vilhjálmsdóttir fornleifafræðinemi undir stjórn Elínar Óskar Hreiðarsdóttur. Skýrslan hér á eftir byggir á öðrum skráningarskýrslum Fornleifastofunnar Íslands og eru staðlaðir kaflar um fornleifaskráningu með sama sniði og hefð er fyrir í slíkum skýrslum.

1.1. Um fornleifaskráningu

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar í landinu. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum og sér í lagi staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum síðan eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugunum og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning. Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmiskonar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um tegundir og hlutverk mannvirkjaleifanna. Slík heimildakönnun er nauðsynlegur undirbúningur undir vettvangsathugun, en hún getur líka skilað sjálfstæðum niðurstöðum. Nægilegar heimildir eru til, til að gefa grófa mynd af fjölda, eðli og ástandi minja á ákveðnum svæðum og skipuleg heimildaúttekt í því skyni getur komið

að gagni við skipulagsgerð jafnt sem minjavernd og rannsóknir. Svæðisskráning er nauðsynlegur grunnur frekari skráningar á hverju svæði. Hún felst í öflun heimilda um fornleifar á afmörkuðu svæði og söfnun gagna sem gefa margvíslegar vísbendingar um menningarminjar. Markmið svæðisskráningar er að gefa heildaryfirlit um ástand og eðli menningarminja á svæðinu, finna og skilgreina svæði og staði sem eru sérstaklega athyglisverðir eða í sérstakri hættu, og að vera undirbúningur undir aðalskráningu fornleifa. Aðalskráning felur í sér vettvangsvinnu og miðar að því að staðsetja og kortleggja einstaka minjastaði og lýsa þeim á skipulegan hátt.

Að auki má minna á að mat á því hvað teljast markverðar fornleifar hefur lengst af tekið mið að sögu lands og þjóðar í heild. Minni gaumur hefur verið gefinn að sérkennum ákveðinna svæða og fornleifum sem eru markverðar í samhengi héraðssögu. Af þessum ástæðum er eðlilegt að fornleifaskráning sé unnin í nánú samstarfi við sveitastjórnir og stofnanir þeirra, og með hliðsjónir af þörfum þeirra.

Hér á eftir verður gerð grein fyrir þeirri aðferðafræði sem liggur að baki svæðisskráningu fornleifa, en fyrst greint stuttlega frá þeim skilgreiningum sem lagðar eru til grundvallar við fornleifaskráningu. Eftirfarandi skilgreiningu er að finna í 3. grein laga um menningarminjar (Lög nr. 80 29. júní 2012):

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
- f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
- i. skipsflök eða hlutar þeirra.

Samkvæmt lögum eru öll mannvirki eldri en 100 ára skilgreind sem fornleifar, en við skráninguna er þó notast við aðeins víðari skilgreiningu. Allar byggingar úr torfi og grjóti eru skráðar sem og önnur mannvirki sem eru til vitnis um horfið verklag eða tækni. Þar með geta talist elstu steypubyggingar, byggingar úr blönduðu efni (torf, grjót, timbur, steypa, bárujárn) og mannvirki eins og heimarafstöðvar, sundlaugar, upphlaðnir vegir frá því fyrir jarðýtuöld, fiskplön, áveituskurðir og hvers kyns minjar aðrar sem tengjast umbreytingum í atvinnuvegum og lífsafkomu á fyrri hluta 20. aldar. Minjar sem tengjast seinni heimsstyrjöldinni, veru setuliðsins í landinu og framkvæmdum á vegum þess (vegir, flugvellir, braggahverfi, skotgrafir o.s.frv.) eru einnig skráðar. Þær heimildir sem stuðst er við í svæðisskráningu geyma hins vegar yfirleitt mjög lítið af upplýsingum um nútímaminjar og er því ekki að vænta heildstæðs yfirlits um þær fyrr en á stigi aðalskráningar.

Ýmiskonar upplýsingar sem átt gætu heima í menningarsögulegum gagnagrunni rata þó ekki inn í svæðisskráningu fornminja. Þetta eru t.d. heimildir um staðsetningu engja og bithaga, nytjaskóga og veiðistaða. Söfnun slíkra upplýsinga krefst annarskonar gagna og öðruvísi aðferðafræði en skráning eiginlegra fornleifa og er auk þess mun viðráðanlegri á stigi aðalskráningar. Þar sem til eru nærtækar upplýsingar um gróðurfar og búskaparskilyrði fyrir einstakar jarðir (t.d. í sóknarlýsingum og héraðssöguritum) er þeim þó safnað saman á stigi svæðisskráningar.

Það er ennfremur skýrt af ofangreindri skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnugreinum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari víðu skilgreiningu hefur verið fylgt við gerð fornleifaskrárinnar og í anda hennar eru einnig skráðir staðir eins og orrustustaðir, skilgreinanlegir staðir þar sem atburðir, sem tengjast sögu og bókmenntum Íslands, hafa átt sér stað og staðir þar sem draugar eiga að hafa haldið til. Dæmi um staði sem eru ekki skráðir eru eyktamörk sem eru ekki manngerð og drangar sem kallaðir eru nátttröll, en það heiti virðist oftast vera tegundargreining á náttúrumyndunum frekar en að sagnir séu um að tröll hafi dagað þar uppi. Þar sem slíkar sagnir eru til staðar, eru þær auðvitað skráðar. Á hinn bóginn eru öll grettistök skráð. Hvað er skráð og hvað ekki er því vitanlega umdeilanlegt en byggir fyrst og fremst á því að fyrirsjáanlegt sé að gagn megi hafa af upplýsingunum.

1.2. Um heimildaskráningu

Við hefðbundna fornleifaskráningu hefur fyrst og fremst verið leitast við að finna og staðsetja einstakar rústir sem sýnilegar eru á yfirborði. Ekki er reynt að grennslast fyrir um hvar fornleifar geti leynst undir yfirborði, en ætla má að meginþorri minja á Íslandi sé þannig hulinn sjónum. Til að ráða bót á þessu hefur Fornleifastofnun Íslands notað tvær aðferðir. Annars vegar er um að ræða leit að vísbendingum um staðsetningu einstakra menningarminja, einkum með stuðningi gamalla túnakorta og örnefnaskráa. Hins vegar eru óbeinar vísbendingar, svo sem örnefni, sem oft gefa vísbendingar um staðsetningu og hlutverk minja. Heimildir um byggð og búsetu eru einnig mikilvægar, en útfrá yfirliti um staðsetningu og dreifing byggðar má gera sér allgóða hugmynd um umfang og eðli menningarminja sem þeirri byggð hafa fylgt jafnvel þótt þeirra sjái ekki stað lengur. Við upphaf svæðisskráningar fornleifa er því gert yfirlit um sögu byggðar á hverri jörðu, jarðir og jarðatakörk skilgreind. Helstu heimildir við þessa vinnu eru jarðabækur frá ýmsum tímum, sölubréf og landamerkjalyásingar. Þá er farið skipulega yfir vísbendingar um menningarminjar á hverjum stað, þ.e. túnakort og örnefnaskrár. Að því loknu er leitað í beinum heimildum um fornleifar á ýmsum stöðum, s.s. í fornleifaskýrslum.

Notagildi svæðisskráningar eru ákveðin takmörk sett og hún getur aldrei komið í stað vettvangskonunnar (aðalskráningar). Í fyrsta lagi takmarkast svæðisskráning við þá flokka heimilda sem eru aðgengilegastir og gefa heildstæðasta mynd af menningarminjum á viðkomandi svæði. Er þar um að ræða jarðabækur, fornleifaskýrslur, örnefnaskrár og túnakort. Aðrar heimildir eins og t.d. ævisögur eða ferðasögur, sem oft geyma nákvæmar upplýsingar um húsaskipan og staðsetningu mannvirkja á 19. öld, eru ekki rannsakaðar skipulega á stigi svæðisskráningar þar sem nákvæmni og fjöldi slíkra upplýsinga er tilviljanakenndur og erfitt að hafa upp á þeim þegar stór svæði eru könnuð. Heimildir af þessu tagi eru hins vegar kannaðar á stigi aðalskráningar. Í öðru lagi getur svæðisskráning ekki gefið nákvæmar upplýsingar um staðsetningu allra minjastaða og í þriðja lagi er ekki hægt að segja til um ástand eða afdrif allra minjastaða á grunni svæðisskráningar. Nákvæmra upplýsinga um þessi atriði er ekki hægt að afla nema með vettvangsathugun, en á grunni svæðisskráningar má hins vegar gefa góða mynd af dreifingu og ástandi fornleifa á skráningarsvæðinu.

Helstu heimildaflokkar sem nýttir eru við svæðisskráningu eru eftirfarandi:

JARÐABÆKUR: *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns* er helsta og ítarlegasta verk sinnar tegundar og grundvallarheimild um sögu byggðar á Íslandi. Við svæðisskráningu er þó einnig stuðst við *Jarðatal Johnsens* frá 1847, og er númerun jarða og minjastaða grundvölluð á því riti. Í þessum ritum má oft finna ítarlegar upplýsingar um búsetu á viðkomandi jörðum, staðhætti, landgæði og hlunnindi. Þau gefa einnig allgóða mynd af dreifingu byggðar á skráningarsvæðinu, og með því að bera jarðabækur saman við jarða- og landamerkjaskjöl fæst gróf mynd af þróun byggðar, skiptingu jarða og breytingum á eignarhaldsfyrirkomulagi. Þessar heimildir geta að jafnaði ekki um einstaka minjastaði, aðra en bæjarstæði og stöku sinnum selstöður og námur eins og mótak eða torfristu.

TÚNAKORT: Um 1920 voru gerðir uppdrættir í mælikvarðanum 1:2.000 af tünnum svo til allra jarða á Íslandi. Kortin eru allmisjöfn að gerð enda eftir mismunandi mælingamenn. Öll sýna þau þó mörk túnanna og langoftast er staðsetning bæjarhúsa og útihúsa innan þeirra sýnd, en yfirleitt engin hús utan túns. Einnig eru ritaðar á kortin upplýsingar um stærð túna í fermetrum og/eða dagsláttum, hversu stórt hlutfall þeirra var þýft, og stærð matjurtagarða. Túnakort frá 1920 eru til fyrir flesta bæi í Bláskógabyggð. Einnig eru til eldri túnakort, sem Danir gerðu árunum 1906-1908, fyrir nokkra bæi og voru þau ætíð notuð þar sem þau voru til enda er ljóst að talsverðar breytingar hafa orðið á húsaskipan í heimatúnum íslenskra bæja á fyrstu áratugum 20. aldar og því oft talsverður munur á dönsku kortunum og túnakortunum frá því um 1920.

ÖRNEFNASKRÁR: Söfnun og skráning örnefna hófst á seinni hluta 19. aldar og þá fyrst og fremst í samhengi við skýringar fornrita. Það var hins vegar ekki fyrr en eftir 1920 að skipuleg skráning allra örnefna á einstökum jörðum hófst að marki. Örnefnaskráning varð síðan eitt af aðalverkefnum Þjóðminjasafnsins en örnefnasafnið er nú í umsjá Örnefnastofnunar Íslands. Ekki eru til sérstakar örnefnaskrár fyrir allar þær jarðir sem nefndar eru í jarðatalinu og geta skrár fyrir einstaka jarðir stundum verið hlutar af örnefnaskrár nágrannajarða. Misjafnt er hversu nákvæmlega er getið um rústir í örnefnaskrár en sjaldgæft er að höfundar láti alveg hjá líða að minnast á mannvirkjaleifar. Þar kemur auðvitað aðallega til að margar rústir bera nöfn og eru auk þess fastir punktar í landslaginu sem hægt er að miða við í lýsingu þess. Sjaldgæft er þó að fornleifum sé lýst mjög nákvæmlega í þessum skrár og langoftast getið um þær í framhjáhlaupi eða til skýringar. Örnefnaskrár eru engu að síður stærsta og heildstæðasta safn upplýsinga um fornminjar sem völ er á, en helstu gallar þeirra er að ekki er hægt að treysta því að fullt samræmi sé á milli skráa þar sem þær eru samdar af ólíku fólki á ólíkum tímum. Höfundar þeirra eru auk þess oft of staðkunnugir þannig að lýsingar þeirra verða illskiljanlegar þeim sem ekki eða lítið þekkir til. Gott safn örnefnaskráa er til fyrir jarðir í Bláskógabyggð. Örnefnaskrár af einhverju tagi eru til fyrir langflestar jarðanna og fleiri en ein fyrir sumar þeirra. Einnig voru örnefnakort til fyrir suma bæi sem gagnleg voru við heimildaskráningu og gagnast enn fremur þegar farið verður á vettvang.

FORNLEIFASKÝRSLUR: Í lok 19. aldar var gert mikið átak á vegum Hins íslenska fornleifafélags í að kanna íslenska fornleifastaði og voru það einkum staðir sem tengdust frásögnum fornrita sem þóttu athyglisverðir. Skýrslurnar birtust oftast sem greinar í Árbók hins íslenska fornleifafélags og var því vandlega leitað fanga í Árbókinni.

AÐRAR ÍTARHEIMILDIR: Ýmsar aðrar ítarheimildir eru nýttar við svæðisskráningu fornleifa. Þær heimildir sem iðulega er stuðst við eru *Íslenskt fornbréfasafn* og *Íslensk fornrit*, s.s. Landnámabók, Íslendingasögur og Sturlunga. Auk þess er farið í gegnum ferðasögur, t.d. ferðabækur Ólafs Olavíusar, og Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar. Þjóðsögur eru annar flokkur heimilda sem nýttur er við svæðisskráningu. Að lokum er síðan leitað fanga í öðrum heimildum sem á einhvern hátt tengjast svæðinu sem um ræðir. Hér er t.d. um að ræða ævisögur og áttahagarit af ýmsu tagi. Þessi hluti heimildavinnunnar er eðlilega mjög misjafn frá einu svæði til annars bæði hvað umfang og gæði snertir.

2. Helstu tegundir menningarminja og ástand þeirra

Í Bláskógabyggð voru skráðar 3719 fornleifar á 86 jörðum og 5 afréttarsvæðum. Að meðaltali voru því um 40 minjastaðir á hverju svæði. Fjöldi skráðra fornleifa á jörð er þó mjög misjafn og helst í hendur við stærð jarðanna og landgæði. Flestar fornleifar voru skráðar í Haukadal, eða 129, en fæstar í Reykjakoti, þar sem einungis 1 fornleif var skráð.

Svæðið sem fjallað er hér um er mjög víðfeðmt og samanstóð um miðja 19. öld af þremur hreppum: Biskupstungnahrepp, Laugardalshrepp og Þingvallahrepp. Gera má því ráð fyrir að fornleifarnar séu nokkuð breytilegar eftir svæðum. Langflestar fornleifanna voru skráðar í Biskupstungnahreppi, eða 2547 minjar. Það kemur að hluta til vegna þess að töluvert fleiri jarðir í þessum hreppi en hinum tveimur en einnig var í Biskupstungnahreppi stuðst við minjaskrá Bryndísar Róberts sem að hluta til var gerð á vettvangi og bætti við nokkrum fjölda minja sem ekki hefðu fundist í venjulegri heimildaskráningu.

Við skráningu minja eru þær flokkaðar á tvennan hátt, annars vegar er getið um tegund fornleifar hins vegar umhlutverk.

Tegund

Tegundarflokkun fornleifa snýr að eðli þeirra eða gerð og segir í raun til um það hvaða sannanir eða vísbendingar eru fyrir hverjum minjastað. Á heimildastigi er því tegundin oftast annað hvort örnefni eða einfaldlega heimild en á aðalskráningarstigi, þ.e. þegar vettvangsskráning fornleifa fer fram, tekur tegundarflokkun skráðra fornleifa yfirleitt talsverðum breytingum þar sem betri víska fæst þá fyrir því hvort sýnilegar fornleifar séu á skráðum minjastöðum. Færast þá minjastaðirnir í flokka sem eru meira lýsandi fyrir eðli eða gerð minjanna, dæmi: *tóft, garðlag, hús*, o.s.frv.

Sem fyrr segir er á svæðisskráningarstiginu yfirleitt erfitt að segja til um það með vissu hvort fornleifar séu enn sýnilegar á þeim stöðum sem skráðir eru hverju sinni þó heimildir segi til um að svo hafi einhvern tíma verið. Því er valinn tegundarflokkurinn *heimild* fyrir þá minjastaði. Oft á tíðum eru örnefni eina vísbendingin um fornleifar, dæmi: *Fjárhúsholt*, en þeir minjastaðir eru þá skráðir í tegundarflokkinn *örnefni*. Má í raun segja að þumalputtareglan sé sú, á svæðisskráningarstiginu, að minjar lendi í öðrum hvorum þessara flokka en á þessu eru þó nokkrar undantekningar. Í einhverjum tilvikum er nokkuð örugg víska fyrir því að fornleifar séu enn á viðkomandi stað og eru þeir staðir þá flokkaðir til tegundar í samræmi við það eins og t.d. sem *tóft, garðlag, hús, stífla, hellir* o.s.frv. Auk þess er skráðir staðir sem taldir eru tengjast atburðum í þjóðsögum eða í Íslendingasögunum, þó ekki séu endilega vísbendingar um efnislegar fornleifar á þeim. Eru þeir þá eftir atvikum skráðir til tegundar sem *þjóðsaga* eða *sögustaður*. Einnig eru skráðar náttúruminjar sem hafa menningarsögulegt gildi en innan þess flokks eru t.d. tegundirnar *álagablettur, lind, laug, hver* o.s.frv. Loks eru skráðir staðir þar sem fundist hafa gripir,

eða mannabein án þess þó að það séu frekari upplýsingar um fornleifar á þeim. Eru þessir staðir skráðir í tegundarflokkana *gripir* eða *mannabein*. Tveir tegundarflokkar hafa sérstöðu en það eru flokkarnir *bæjarhóll* og *bæjarstaði*. Eru þeir ávallt valdir fyrir staði þar sem bæir hafa staðið, jafnvel þótt ekki sé endilega vissa um að þar sé ennþá minjar að finna. Er reglan sú að staðir þar sem búseta hefur varað lengi, þ.e. um aldir, eru settir í flokkinn *bæjarhóll* þar sem líkur eru á að uppsöfnun mannvistarlaga hafi orðið. Bæir þar sem búseta hefur varað stutt, þ.e. nokkra áratugi og litlar líkur eru á að uppsöfnun mannvistarlaga hafi orðið að ráði, eru svo settir í flokkinn *bæjarstaði*.

Í töflunni á hér að neðan má sjá tegundir skráðra fornleifa í Bláskógabyggð:

Tegund	Fjöldi	Tegund	Fjöldi
álagaþleittur	22	kuml	3
áletrun	1	laug	1
bæjarhóll	97	lind	4
bæjarstaði	39	mannabein	3
brunnur	2	náma	8
dys	1	náttúruvinnu	1
frásögn	13	örnefni	337
garðlag	12	renna	1
gata	14	sögustaður	8
gerði	8	þjóðsaga	35
gripir	9	þúst	9
heimild	2891	tóft	80
hellir	9	tóftaþyrping	2
hleðsla	6	tóftir	9
hús	2	varða	51
hver	3	vegur	1
kirkjugarður	5		

Hlutverk

Hlutverkaflokkun fornleifa snýr að notkun þeirra eða hlutverki. Til dæmis er tegundin „bæjarhóll” þannig skráð með hlutverkið „bústaður”, heimildir um útihús er e.t.v. hægt að greina frekar í hesthús, fjárhús o.s.frv., varða getur t.d. þjónað hlutverki eyktamarks, samgöngubótar eða landamerkis og örnefni eins og *Selbólur* vísað á mannvirki með hlutverkið sel. Hið sama á við um greiningu hlutverka og tegunda, þ.e. ekki er alltaf hægt að ráða í hlutverk mannvirkja á heimildaskráningarstigi. Við vettvangsathugun er oft hægt að varpa skýrara ljósi hlutverk forminja, bæði útfrá athugun á gerð fornleifanna og útfrá munnlegum heimildum, þ.e. með aðstoð staðkunnugra heimildamanna. Skiptingu skráðra fornleifa í Bláskógabyggð eftir hlutverkum má sjá í töflunni á næstu síðu. Í tilviki fornleifa með óskráð hlutverk er í flestum

tilvikum annað hvort um að ræða sérhæft hlutverk sem ekki fellur inn í staðlaða flokkun, eða að ekki er öruggt hvert hlutverk fornleifanna er.

Bústaðir og býli	Fjöldi
bústaður	122
býli	113
útilegumannabústaður	1

Aðrar búsetuminjar	Fjöldi
áveita	47
bað	9
brunnur	30
eldhús	1
eyktamark	9
göng	1
hlóðir	2
kolagröf	23
landamerki	72
mógrafir	58
mylla	9
öskuhaugur	1
rista	36
skemma	3
skotbyrgi	1
smiðja	11
sundlaug	1
varnargarður	4
vatnsból	31
virki	1
þvottalaug	2
þvottastaður	18

Minjar um fiskveiðar	Fjöldi
lending	5
lögn	14
naust	6
uppsátur	1

Landbúnaðarminjar	Fjöldi
akur	5
beitarhús	95
fjárhús	297
fjárskýli	55
fjós	30
hænsnakofi	2
hesthús	73
heygarður	34
heystæði	1
hlaða	11
hrossaborg	4
hrútakofi	15
kálgarður	81
kvíar	54
lambhús	68
nátthagi	23
refagildra	10
rétt	83
sel	51
smalakofi	13
stekkur	69
tún	3
túngarður	46
útihús	412
vörslugarður	21

(Þjóð)sögustaðir	Fjöldi
draugur	12
huldufólksbústaður	14
mannómsraun	8
skrímli	1
tröll	4
tröllabústaður	3

Samgönguminjar	Fjöldi
áfangastaður	13
áningarstaður	3
brú	27
ferja	15
göngugarður	1
leið	505
náttstaður	18
sæluhús	14
samgöngubót	19
tjaldstæði	10
traðir	30
vað	115

Kirkjur og legstaðir	Fjöldi
bænhús	15
hálfkirkja	2
kirkja	13
legstaður	34

Samkomustaðir	Fjöldi
aftökustaður	8
leikvöllur	5
þingstaður	4

Annað	Fjöldi
óskráð	240
óþekkt	366

2.1. Bæjarhólar og bæjarstæði

Yfirleitt hafa bæir staðið á sama stað öldum saman, jafnvel allt frá landnámsöld til þessarar og hafa þá myndast bæjarhólar, samsettir úr byggingaleifum og mannvistarlögum. Í bæjarhólum er jafnan mikilla og fjölbreytilegra fornminja að vænta. Í þeim er geymd saga daglegs lífs kynslóðar á kynslóð ofan og í þeim er flesta forngripi að finna. Bæjarhólar eru því ein mikilvægasta tegund fornleifa og brýnt að koma í veg fyrir að þeir verði eyðileggingu að bráð. Vandinn við bæjarhóla er hins vegar sá að í meirihluta tilfella er enn búið á þeim og víða hafa steypuhús með djúpum kjöllum verið byggð á þeim og skemmt þá að meira eða minna leyti.

Raskaðir bæjarhólar geta þó engu að síður verið markverð rannsóknarefni og er mikilvægt að reynt verið að finna leiðir til að fylgjast með framkvæmdum á þeim, enda skýrt í lögum að ekki megi raska þeim. Sjaldnast er hægt að komast að því hvort bæjarhólar eru óskemmdir eður ei, nema við vettvangsathugun. Oftast eru þó til upplýsingar um hvort bæjarstæði hafi verið flutt til á undanförunum áratugum/á síðustu 100 árum og má ganga útfrá því, að þar sem hús hafa ekki verið flutt séu bæjarhólar meira eða minna raskaðir. Á skráningarsvæðinu má ætla að ekki séu margir óhreyfðir bæjarhólar, en þó gætu þeir verið nokkrir, þar sem bæir hafa verið fluttir til, eða lagst í eyði. Hins vegar er talsvert af smá- og kotbýlum á svæðinu, þar sem byggð hefur jafnvel lagst af fyrir vélvæðingu landbúnaðar. Frá sjónarmiði fornleifafræðinnar eru staðir af þessu tagi ekki síður mikilvægir en bæjarhólar á lögbýlum. Slíkir staðir geta einnig haft mikið kynningargildi því á þeim getur verið auðvelt að átta sig á legu og afstöðu bygginga. Nokkrir slíkir staðir eru á skráningarsvæðinu, og mun þar vera eitthvað um fornleifar sem gætu nýst vel til kynningar á sögu svæðisins. Það mun þó skýrast betur við aðalskráningu. Alls eru skráðir 97 bæjarhólar og 39 bæjarstæði í Bláskógabyggð.

2.2. Útihús

Fyrir utan bæjarhúsin sjálf voru peningshús helstu byggingar á hverri jörð. Í Bláskógarbyggð eru skráð alls 913 útihús að frátöldum hlöðum. Þar af eru 412 með óskilgreint hlutverk, en þau eru í flestum tilvikum skráð upp af túnakortum þar sem hlutverk þeirra er ekki tilgreint sérstaklega. Eins og víðast á Íslandi voru útihús dreifð um túnin. Af þeim sem greind voru eftir hlutverki voru 380 hús undir sauðfé, 73 hesthús, 30 fjós, tveir hænsnakofar, þrjár skemmur og 11 smiðjur. Fjós voru reyndar oft ekki sérstakar byggingar heldur hluti af bæjarhúsunum og má því ætla að fjöldi þeirra hafi verið meiri en skráningin gefa til kynna. Smiðjur, af einhverju tagi, voru líklega við flesta bæi og var vegna eldhættu algengara að þær væru sérstök hús en ekki áföst bænum.

Útihús virðast oftast hafa staðið á sömu stöðum um aldir og hafa á slíkum stöðum myndast litlir rústahólar. Fyrir einni öld síðan voru langflestar byggingar á Íslandi peningshús, en þeim hefur fækkað meira síðan en nokkurri annarri tegund mannvirkja. Sést þetta vel á samanburði á túnakortum frá um 1904 og 1920 en útihús eru nær undantekningarlaust mun fleiri á eldri kortunum en þeim yngri. Ástæðan er fyrst og fremst túnrækt en einnig hafa yngri og stærri peningshús úr steypu víða verið byggð ofan á eldri útihúsarústum og jafnvel tekið við hlutverki margra smærri húsa.

Hlöður urðu ekki algengar á Íslandi fyrr en undir lok 19. aldar eða í byrjun þeirrar 20. og munu hey víðast hafa verið geymd í stæðum eða gryfum við útihús, þótt ekki séu glöggar heimildir um þetta. Auk þess má gera ráð fyrir því að einhver landshlutamunur hafi verið á þessu, enda aðstæður ólíkar. Í Bláskógabyggð eru skráðar 11 hlöður, auk 34 heygarða og 1 heystæðis.

2.3. Tún, garðar og akrar

Túngarðar hafa verið byggðir um tún allt frá landnámi. Á seinni öldum virðist hleðslu og viðhaldi túngarða víða talsvert hafa verið ábótavant. Á 19. öld var rekinn áróður fyrir túngarðshleðslum. Á skráningarsvæðinu voru skráðir fimm túngarðar, auk sjö nátthaga. Túngarðar eru þess eðlis að þeirra er sjaldan getið í heimildum öðruvísi en á tilviljunarkenndan hátt. Oft er ekki hægt að greina hvort garðar þessir eru fornir, en líklegast verður að telja að margir séu þeir frá 19. öld. Auk eiginlegra tún- og vörslugarða sem gerðir voru til að hlífa túnnum við ágangi búpenings voru víða um land hlaðið talsvert af gördum, til að verja tún og hús fyrir skriðuföllum eða ágangi sjávar, s.s. varnargarðar.

Á undanförunum árum hafa orðið hraðar framfarir á sviði fornleifavísinda og hafa menn m.a. þróað aðferðir, sem byggja á efnagreiningum á jarðvegi, er gefa upplýsingar um ræktun túna og áburðarnotkun til forna. Til þess að hægt sé að beita slíkum aðferðum verða túnin að vera óskemmd af vinnuvélum og helst má tilbúinn áburður ekki hafa verið borinn á þau. Talið er að akuryrkja hafi verið stunduð víða um land frá landnámi og fram á 15. eða 16. öld. Ekki er vitað hvers vegna kornrækt lagðist af á Íslandi en ýmsar tilgátur hafa verið settar fram um orsakir þessa eins og kólnandi veðurfar, skortur á vinnuafli vegna mannfækkunar á 15. öld eða aukinni sjósókn.¹² Hvað sem því líður þá má víða um land finna minjar um akuryrkju annað hvort í formi örnefna, eða sýnilegra fornleifa. Minjar um akuryrkju verða þó að teljast til sjaldgæfari minja á Íslandi, en fimm minjar tengdar akuryrkju voru skráðar í Bláskógabyggð.

Á 18. öld hófst ræktun nytjaplantna aftur á Íslandi og voru gerðar einhverjar tilraunir með ræktun á korni, en þó aðallega káli og rótarávöxtum eins og rófum gulrótum, næpum og

¹² Birna Lárusdóttir, 2011, bls. 173-174.

kartöflum. Árangurinn var ærið misjafn og um miðja 18. öld sendu dönsk stjórnvöld jóska bændur til Íslands til þess að kenna Íslendingum ræktun nytjaplantna. Sú viðleitni bar þó lítinn árangur og varð það útbreidd skoðun á þessum tíma að kálrækt væri ekki arðvænleg.¹³ Þrátt fyrir þetta breiddist kálræktin síðar út um allt land og fór svo að kálgarðar voru komnir við flesta bæi í upphafi 20. aldar eins og sést glögglega á túnakortum frá þeim tíma. Leifar hlaðinna kálgarða að eru með algengari fornleifum á Íslandi en á skráningarsvæðinu var skráður 81 kálgarður.

2.4. Kvíar og stekkir

Á flestum stöðum landsins lögðust fráfærur af um og upp úr aldamótunum 1900. Skráðir stekkir í Bláskógabyggð eru 69. Stekkir virðast yfirleitt vera einfaldar girðingar eða tóftir með litlu hólfi (lambakró) á einni hlið eða við annan enda. Sumstaðar hafa myndast litlir túnblettir í kringum stekki, sem voru slegnir. Kvíar voru yfirleitt mun nær bæ en stekkirnir og oft beinlínis í túnjaðri. Ekki hafa það alltaf verið hlaðnar kvíar, heldur aðeins ákveðinn staður þar sem ær voru mjaltaðar og sumstaðar voru færirkvíar notaðar, sérstaklega þegar komið var fram á 20. öld. Í Bláskógarbyggð voru skráðar 54 kvíar.

Aðrar minjar sem tengjast mjaltaám eru smalakofar. Alls voru 13 smalakofar skráðir í Bláskógabyggð en líklegt er að smalakofar og skýli hafi verið á fleiri stöðum, því algengt hefur verið að nýir smalar byggðu sinn eigin kofa frá grunni. Smalakofar eru nánast án undantekninga við staði sem hátt ber og víðsýnt er.

2.5. Beitarhús og sel

Beitarhús voru stundum reist á tóftum gamalla býla og selja svo segja má að hlutverk sumra tóftanna hafi verið margþætt í aldanna rás. Á svæðinu voru skráð 95 beitarhús og 51 sel. Þess er sjaldnast getið hve lengi haft var í seli en seljabúskapur leið víða undir lok snemma á 19. öld. Seljarústir eru yfirleitt skráðar á stærri jörðum, kirkjujörðum og stærri býlum, sem eiga land til fjalla eða afréttarlanda. Mörg rannsóknarefni eru enn óleyst varðandi seljabúskap. Ekki hefur enn verið ráðið fram úr hvernig greina megir muninn á selbyggingum og byggingum þar sem búið var allt árið og er það eitt af mikilvægari verkefnum íslenskrar fornleifafræði. Sömuleiðis er lítið sem ekkert vitað um mismunandi tegundir seljabúskapar.

2.6. Engjar og áveitur

Fram á þessa öld var hluti heyaflla hveirrar jarðar fenginn á engjum. Af örnefnaskrár sést að menn hafa oft leitað langt eftir örilitlum heytuggureytingi og móar hafa verið slegnir þar sem nú sprettur

¹³ Birna Lárusdóttir, 2011, bls. 175-176.

lítið sem ekkert gras. Bestu engjarnar voru flæðiengjar þar sem vatn flæddi yfir öðru hvoru. Þar sem flæðiengjar voru ekki frá náttúrunnar hendi var vatni víða veitt á móa og mýrar. Algenzt var að veita bæjarlækjum á svæði utan við tún og gætu á nokkrum stöðum enn sést merki um stíflur og veituskurði sem byggðir voru í þessum tilgangi. Í Bláskógabyggð voru skráðar 47 áveitur.

2.7. Minjar um samkomur og þinghald

Í Bláskógabyggð eru skráðir þrír þingstaðir en skráðar þingminjar eru þó fjórar, þar sem þingbúðatóftir beggja vegna Öxarár skiptast á tvær jarðir: Brúsastaði og Þingvelli. Aðrar þingminjar sem skráðar eru í Bláskógabyggð eru þingbúðatóftir í Helludal og þinghús Biskupstungnahrepps á Vatnsleysu. Í gagnagrunni Fornleifastofnunar er "kaupstaður" ekki skilgreint hlutverk og falla meintir kaupstaðir undir hatt þingstaða. Það er í raun mjög rökrétt, enda hafa athafnir manna á slíkum stöðum líklega verið mjög fjölbreyttar. Hugtakið "þingstaður" hefur því mun víðari merkingu í þessu samhengi en við erum vön að gefa því í dag. Að auki eru skráðir fimm leikvöllir í á svæðinu.

2.8. Kuml og kirkjugarðar

Greftrað hefur verið í kirkjugörðum þar sem voru sóknarkirkjur og útkirkjur og jafnvel einnig við bænhús, en kirkjur og bænhús voru miklu algengari á miðöldum en seinna varð. Í Bláskógabyggð eru skráðar 13 kirkjur, þar af tvö örnefni sem bent geta til kirkju. Auk þess eru skráðar tvær hálfkirkjur og 15 bænhús. Voru kirkjugarðar við flestar þessara kirkna.

Sagnir og munnmæli um legstaði fornmanna er víða að finna og tengjast þær oft á tíðum ákveðnum stöðum í landinu, s.s. hólum. Oft á tíðum eru þessir meintu fornmannahaugar ekki annað en náttúrumyndanir, en á öðrum stöðum gæti hafa geymst þekking um mannabeinafundi eða gripa sem sagan hefur síðan spunnist frá. Af 35 legstöðum sem skráðir eru í sveitarfélaginu og ekki tengjast kirkjuhaldi eru 16 fornmannahaugar eða dysjar.

2.9. Samgönguminjar

Talsvert er skráð af samgönguminjum í hreppunum, þar á meðal 505 leiðir, 115 vöð, 27 brýr, 19 samgöngubætur og 30 traðir. Einnig eru skráðir 13 áningarstaðir, þrír áfangastaðir, 14 sæluhús og tíu tjaldstæði. Þess ber að geta að fjölmargar vörður eru skráðar í hreppunum og er líklegt að einhverjar þeirra teljist til samgönguminja þótt hlutverk þeirra verði ekki greint af heimildunum.

Skráðar leiðir í hreppunum eru fjölmargar. Flestar liggja þær innan héraðsins, milli bæja eða innan einstakra jarða, en einnig voru skráðar nokkrar þjóðleiðir til nágrannahéraða. Má telja ljóst að sá fjöldi leiða sem skráður er innan jarða gefi ekki alveg raunsæja mynd. Margar þeirra hafa sennilega legið milli jarða þó þess sé ekki getið í heimildum auk þess sem fleiri en eitt örnefni

geta átt við einu og sömu leiðina. Það er því líklegt að tala þeirra breytist nokkuð við aðalskráningu.

2.10. Hellar og ból

Á skráningarsvæðinu eru hellar sem nýttir voru á ýmsan máta. Voru þeir t.d notaðir sem skepnuhús, geymslustaðir og sel auk þess sem jafnvel var búið í sumum þeirra. Sumir hellana eru manngerðir að öllu leyti, en einnig er um að ræða náttúrulega hella eða náttúrulega hella sem breytt hefur verið af mannahöndum. Alls eru níu fornminjar af tegundinni hellir skráðar í Bláskógabyggð, en einnig eru á svæðinu nokkrir hellar sem ekki hafa verið skráðir á vettvangi og falla því undir tegundina „heimild“.

3. Verndun og kynning minja á skráningarsvæðinu

Eins og þegar hefur verið minnst á, þá eru líkur á að meirihluti fornleifa innan túna á skráningarsvæðinu hafi verið eyðilagður á 20. öld og að nú sjáist aðeins brot þeirra rústa sem áður sást til á yfirborði. Það er helst á eyðijörðum og inn til dala á smærri kotbýlum eða hjáleigum sem hafa farið í eyði á fyrri hluta 20. aldar eða fyrr sem vænta má að hlutfall óskemmdra minja verði hærri. Skilvirk minjavernd verður að byggja á vettvangsathugunum þar sem tekið er tillit til sýnilegra sem og „ósýnilegra“ minja. Benda má á nokkur atriði sem vert er að hafa í huga við áætlanagerð og skipulag byggðar. Flestar fornleifarnar er að finna á gömlum bæjarstæðum sem oftar en ekki er enn búið á. Mikilvægt er að reynt verði að takmarka framkvæmdir á slíkum stöðum og jafnframt að fagaðilar fylgist vel með því raski sem nauðsynlegt er. Dregið hefur úr framkvæmdum í landbúnaði á undanförunum árum og stafar þeim tóftum sem enn eru sýnilegar því ekki jafnmikil hætta og áður af nýbyggingum, framræslu og túnasléttun. Mikill hluti slíkra tófta eru stekkir, beitarhús, eyðikot og sel og hafa margar þeirra kynningargildi. Brýnt er að komið verði í veg fyrir frekari eyðileggingu slíkra minja. Auk vegagerðar og línulagna stafar fornleifum nú helst hætta af skógrækt og aukinni sumarbústaðabyggð auk þess sem nýbyggingar og framkvæmdir ógna fornleifum. Aukin skógrækt er vaxandi áhyggjuefni fyrir minjavernd á Íslandi og brýnt er að fundnar verði leiðir til að koma í veg fyrir að fornleifar spillist af völdum skógræktar. Skógur eyðileggur þó fornleifar ekki á sama hátt og skurðgröfur. Rætur trjáa sprengja vegghleðslur og afmynda rústir þannig að erfitt verður að átta sig á þeim á yfirborði eða kanna þær með uppgrefti. Það er þó ekkert sem segir að hagsmunir skógræktar og minjavörslu geti ekki farið saman. Fornleifar þekja aðeins brotabrot af heildarflatamáli mögulegs skógræktarlands og ætti að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Slíkt krefst þess aðeins að fornleifastaðir séu þekktir og að skógurinn sé hirtur þannig að hann sái sér ekki sjálfur í tóftir á auðum svæðum. Byggingar sumarbústaða geta valdið miklu alvarlegri spjöllum á fornleifum ef ekki er farið að með gát. Þar gildir hinsvegar það sama og með skógrækt. Ef fornleifastaðir eru þekktir á að vera auðvelt að sneiða hjá þeim. Augljóst er að með lágmarkskynningu og viðhaldi geta fornleifastaðir aukið útivistargildi sumarbústaðalanda og því réttara að líta svo á að fornleifar auki verðmæti þeirra, frekar en að þær standi í vegi fyrir framkvæmdum.

Ekki verður tekið tillit til fornleifa á skógræktarsvæðum, sumarbústaðalöndum eða þar sem aðrar framkvæmdir eiga sér stað nema fornleifastaðir hafi verið rannsakaðir á vettvangi og staðsetning þeirra færð inn á kort. Það er þess vegna brýnt að gerðar séu vettvangsathuganir á fornleifum á svæðinu. Skráningarsvæðið sem hér er fjallað um hefur verið byggt frá landnámsöld og er auk þess vettvangur ýmissa atburða bæði í fornsögum okkar og sögu seinni tíma. Margir athyglisverðir minjastaðir eru á skráningarsvæðinu og ljóst að miklu fleiri munu koma fram í

dagsljósið við vettvangsathugun. Gera má ráð fyrir að mikið af stöðum sé í hættu og því brýnt að skrá fornleifar á vettvangi svo hægt sé að gera yfirlit um þá.

Í Bláskógabyggð eru 32 friðlýstar minjar. Þessir staðir eru á eftirtöldum jörðum og eru lýsingar á minjum fengnar úr friðlýsingaskrá:¹⁴

Jörð	Friðlýstar minjar
Haukadalur	Steinker fornt við Marteinslaug
Helludalur	Leifar þriggja fornra tófta, svonefndra Goðatófta, neðst í túninu Garðlag fornt milli lækja tveggja fyrir ofan vesturtúnið. Þingbúðatóftir margar, fornar, í Laugartorfu.
Úthlíð	Hoftóft fyrir neðan túnið.
Skálholt	Þorláksbúð, forn tóft norðaustantil í kirkjugarðinum. Staupasteinn, fyrir heiman traðirnar við vestur-bæinn, að norðvestanverðu. Þorláks-brunnur í djúpum tröðum suðvestur frá bænum í hallanum sunnanundir Kyndluhól. Skólavarðan. Eystri og vestari traðir, þ.e. heimreiðirnar til staðarins aðrar en svokallaðar Biskupstraðir. Kyndluhóll. Þorlákssæti. Leiði sveina Jóns Gerrekssonar á túnbletti þeim, er Íragerði heitir.
Vatnsleysa	Garðlag gamalt syðst á túni, talið kunna að vera Jólavallargarður Fornleg girðing í túninu fyrir suðvestan bæjarhólinn, nefnd Munkagerði, og fornleg tóft í henni.
Holtakot	Rústaleifar fornar þar sem enn heitir í Holtum
Biskupstungnaafréttur	Tjarnar-rústin, forn eyðibýlis-rúst á hólbala, austanmegin Tjarnár.

¹⁴ Ágúst Ó. Georgsson, 1990, bls. 60-62.

Jörð	Friðlýstar minjar
Laugardalshólar	Bæjarrúst forn austur í túninu, önnur tóft lítil, fornleg, upp og austur frá henni, og fornt garðlag umhverfis, fyrir aftan hin og vestan.
Laugarvatn	Heit laug, nefnd Vígðalaug, niðri við vatnið og stórir steinar hjá, nefndir Líkasteinar.
Þingvellir & Brúsastaðir	Þingbúðarústir allar og allar aðrar fornleifar og gömul mannvirki á hinum forna alþingisstað, beggja vegna Öxarár.
Brúsastaðir	Leifar af svo nefndri hofstöft í túninu fyrir suðaustan bæinn.
Brúsastaðir	Girðing forn með tóft í, vestan við bæinn.
Miðfell	Rústir Róðólfsstaða, uppi í hrauninu.
Þingvallaafréttur	Rústir allar þar sem verið hafa forðum býlin Grímsstaðir, Bárúkot, Múlakot, Litla-Hrauntún, Ölkofrastaðir og enn eitt, norðvestanundir Hrafnabjörgum.

Auk þessara minja er í Sunnlenskum byggðum III nefnt að skilaréttir Grímsneshrepps hins forna, Vallaréttir hafi verið friðlýstar en ekki er minnst á þessar réttir í friðlýsingaskrá. Friðlýstar minjar í Helludal, Úthlíð, Skálholti, Vatnsleysu, Laugardalshólum og á Laugarvatni hafa nýlega verið skráðar á vettvangi í átaksverkefni sem sneri að skráningu og könnun friðlýstra staða.¹⁵

Í Bláskógabyggð er fjöldi staða með mikið rannsóknar- og/eða kynningargildi, til dæmis leifar af seljum og eyðibýlum sem víða er að finna. Á svæðinu er nokkur fjöldi af þéttsetnum ferðamannastöðum, svo sem Skálholt, Þingvellir, Gullfoss og Geysir. Til að dreifa álagi á þessum stöðum gæti það meðal annars verið ráð að kynna minjar í nágrenni þeirra. Hvað staðir henta best til rannsókna kemur hins vegar best í ljós við fornleifaskráningu á vettvangi.

Það er ljóst að svæðið sem hér um ræðir hefur að geyma menningarsögulegar auðlindir sem sjálfsagt er að reyna að nýta til rannsókna, upplýsingar og kynningar. Forsenda þess er hins vegar sú að minjastaðirnir verði skráðir á vettvangi, svo unnt sé að greina þá og miðla þeim upplýsingum sem tiltækar verða til fólks. Auk þess er mikið magn ritaðra heimilda frá öllum tímum Íslandssögunnar sem tengist svæðinu með beinum og óbeinum hætti sem gefur kost á samtvinnun upplýsinga rit- og efnismenningar.

¹⁵ Eva Kristín Dal & Elín Ósk Hreiðarsdóttir, 2015.

4. Heimildaskrá

- 1001 Þjóðleið:** Jónas Kristjánsson. *Þúsund og ein þjóðleið*. Sögur, Reykjavík 2011.
- Adolf Friðriksson, Hildur Gestsdóttir & Orri Vésteinsson. Fornleifarannsóknir í Skálholti: Greinargerð og tillögur. FS083-98111. Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 1998.
- Árnesingur X:** Kristinn Kristmundsson. „Um örnefni í Laugardal.“ *Árnesingur. Rit X*, 2009, 87-101.
- Árnesingur II:** Guðmundur Ólafsson. „Jarðhús að Hjálmsstöðum í Laugardal.“ *Árnesingur. Rit II*, 1992, 39-56.
- Árni Hjartarson, Hallgerður Gísladóttir & Guðmundur J. Guðmundsson. *Mannngerðir hellar á Íslandi*. Bókaútgáfa Menningarsjóðs, Reykjavík 1991.
- ÁFÍ 1961:** *Árnessýsla. Grímsnes og Biskupstungur*. Ferðafélag Íslands, árbók 1961.
- ÁFÍ 1998:** *Fjallajarðir og Framafréttur Biskupstungna*. Ferðafélag Íslands, árbók 1998.
- ÁFÍ 2003:** *Í Árnesþingi vestanverðu*. Ferðafélag Íslands, árbók 2003.
- Árbók 1894:** Brynjúlfur Jónsson. „Rannsóknir í ofanverðu Árnesþingi 1893,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1894*, 1-15.
- Árbók 1895:** Brynjúlfur Jónsson. „Flosatraðir og þingfararvegur Þjórsdæla,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1895*, 22-23.
- Árbók 1896:** Brynjúlfur Jónsson. „Rannsóknir byggðaleifa upp frá Hrunamannahreppi sumarið 1895,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1895*, 1-13.
- Árbók 1904:** Brynjúlfur Jónsson. „Fornleifafundur í Skálholti 1902,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1904*, 20-21.
- Árbók 1905a:** Brynjúlfur Jónsson. „Rannsókn í Árnesþingi sumarið 1904,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1905*, 1-51.
- Árbók 1905b:** Jón Jakobsson. „Yfirlit yfir muni, selda og gefna Forngripasafni Íslands árið 1904,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1905*, 58-59.
- Árbók 1906:** Brynjúlfur Jónsson. „Fornleifafundur,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1905*, 28-35.
- Árbók 1907a:** Brynjúlfur Jónsson. „Fornleifafundur á Gýgjarhóli,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1907*, 22-25.
- Árbók 1907b:** Brynjúlfur Jónsson. „Fornleifafundur,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1907*, 39-43.
- Árbók 1908a:** Matthías Þórðarson. „Goðatóttir í Helludal,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1908*, 34-37.
- Árbók 1908b:** Matthías Þórðarson. „Smávegis. Athugasemdir gerðar í Árnessýslu,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1908*, 39-42.
- Árbók 1923:** Hannes Þorsteinsson. „Rannsókn og leiðrjettingar á nokkrum bæjanöfnum á Íslandi,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1923*, 1-96.
- Árbók 1927:** Sigurður Skúlason. „Örnefni um Skálholts-land,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1927*, 58-65.
- Árbók 1962:** „Skýrsla um Þjóðminjasafnið 1961,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1962*, 191-197.
- Árbók 1972:** Þór Magnússon. „Sögualdarbyggð í Hvítárholti,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 1972*, 5-80.

- Árbók 2000-2001:** Orri Vésteinsson. „Vigdalaug í Laugardal,“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags 2000-2001*, 205-218.
- Ágúst Ó. Georgsson. *Fornleifaskrá. Skrá um friðlýstar fornminjar*. Reykjavík, 1990.
- Ásgeir Jónasson. „Örnefni í Miðfellshrauni og Miðfellsfjalli í Þingvallasveit.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1932*, 79-82.
- BB II:** *Byggðir Borgarfjarðar II. Borgarfjarðarsýsla og Akranes*. Búnaðarsamband Borgarfjarðar, Borgarnes 1989.
- Bergljót Magnadóttir (ritstjóri). *Laugarvatnshjónin: Böðvar Magnússon og Ingunn Eyjólfsdóttir: afkomendaskrá og annar fróðleikur*. [Án útgefanda], Reykjavík, 1997.
- Biskupa sögur*. I bindi. Hið íslenska bókmenntafélag, Kaupmannahöfn 1858.
- Biskupa sögur*. I bindi. Hið íslenska bókmenntafélag, Kaupmannahöfn 1878.
- Birna Lárusdóttir. *Fornleifaskráning í Grímsnesi III: Fornleifar á jörðum í austurhluta Grímsness auk afriðttar. FS164-99063*. Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 2002.
- Bjarni F. Einarsson. *Fornleifaskráning. Vegna mats á umhverfisáhrifum Gjáðabakkavegar í Þingvalla- og Laugardalshreppi, Árnessýslu*. Fornleifafræðistofan, Reykjavík 2003.
- Björn Þorsteinsson. *Thingvellir. Iceland's National Shrine. A visitor's Companion*. Örn og Örlygur, Reykjavík 1986. Björn Þorsteinsson. Thingvellir, 12
- BL:** Björn Lárusson. *The old Icelandic land registers*. W.F. Salisbury þýddi. Lund University, Lundur 1967.
- Böðvar Magnússon. *Undir Tindum*. Norðri, [útgáfustað vantar] 1953.
- Bruun, Daniel. *Arkæologiske undersøgelser paa Island, foretagne i sommeren 1898*. Kaupmannahöfn, Det Nordiske Forlag 1899.
- Bruun, Daniel. *Íslenskt þjóðlíf í þúsund ár*. I. bindi. (Steindór Steindórsson þýddi). Örn og Örlygur HF, Reykjavík 1987.
- Bruun, Daniel. *Nokkurar eyðibýggðir í Árnessýslu, Skagafjarðardölum og Bárðardal, rannsakadar sumarið 1897*. Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík 1898.
- Brynjúlfur Jónsson. „Viðaukar.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1985*, 19-21.
- Brynjúlfur Jónsson. „Rannsókn í Árnesþingi sumarið 1904.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1905*, 1-51.
- Den store saga om Olav den Hellige:** *Den store saga om Olav den hellige = Saga Ólafs konungs hins helga efter pergamenthåndskrift i Kungliga biblioteket i Stockholm nr. 2 4to med varianter fra andre håndskrifter*. Jón Helgason, Johnsen, Oscar Albert (ritstjórar). Jacob Dybwad, Oslo 1930-1941
- DI:** *Diplomatarium Islandicum eða Íslenskt fornbréfasafn*. I-XV. Kaupmannahöfn/ Reykjavík, 1857-1972.
- Elín Ósk Hreiðarsdóttir (ritstjóri). *Fornleifaskráning vegna Brúarvirkjunar í Tungufljóti í Biskupstungum: Umhverfismat. FS571-15271*. Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 2015.
- Eva Kristín Dal og Elín Ósk Hreiðarsdóttir. *Friðlýstar minjar á Suðurlandi: skráningarátak. FS570-14171*. Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 2015.
- FEB:** *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar um ferðir þeirra á Íslandi árin 1752/1757 III*. Haraldur Sigurðsson og Helgi Hálfðánarson, Reykjavík 1943.
- FF I:** *Frásögur um fornaldarleifar 1817-1823*. I bindi. Sveinbjörn Rafnsson bjó til prentunar. Örn og Örlygur, Reykjavík 1983.

- Flateyjarbók 1868:** *Flateyjarbok : en samling af norske konge-sagaer med indskudte mindre fortællinger om begivenheder i og udenfor Norge samt annaler.* Guðbrandur Vigfússon og Unger, Carl Richard (ritstjórar). III. bindi. Mallings, Christiania 1868.
- FSP:** Sveinn Pálsson. *Ferðabók Sveins Pálssonar. Dagbækur og ritgerðir 1791-1797.* Snælandsútgáfan, Reykjavík 1945.
- Freysteinn Sigurðsson. *Sögulegar laugar í byggð á Íslandi. Stutt og ófullkomin drög að yfirlitsskrá.* Orkustofnun, [án útgáfustaðar] 1998.
- GR II:** Bragi Sigurjónsson (bjó til prentunar). *Göngur og réttir. II bindi.* Árnessýsla og Mýrarsýsla. Skjaldborg, Akureyri 1984.
- Guðrún Alda Gísladóttir & Orri Vésteinsson. *Menningarminjar í Þingvallasveit: Svæðisskráning.* Háskóli Íslands, Reykjavík 2003.
- Haraldur Matthíasson. *Landið og Landnáma. II bindi.* Örn og Örlygur, Reykjavík 1982.
- HÁ Íslenski torfbærinn:** Hörður Ágústsson. „Íslenski torfbærinn“. Í F.F. Jóhannsson (ritstjóri) *Íslensk þjóðmenning I.* Bókaútgáfan Þjóðsaga, Reykjavík 1987, 227-344.
- HÁ Skálholt, kirkjur:** Hörður Ágústsson. *Skálholt: kirkjur.* Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík 1990.
- HB Sumar:** Hjörtur Björnsson. *Sumar á fjöllum.* Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík 1943.
- Inn til fjalla: Rit félags Biskupstungnamanna í Reykjavík.* I.-III. bindi. Guðríður Þórarinsdóttir (ritstjóri). Biskupstungnahreppur, Reykjavík 1949-1966.
- ÍF:** *Íslensk fornrit.* I-XVII. bindi. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík 1935-2002.
- ÍV:** Árni Björnsson. *Íslenskt vattatal.* Mál og menning, Reykjavík 1990.
- JÁ:** Jón Árnason. *Íslenskar þjóðsögur og ævintýri.* I-VI bindi. Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson önnuðust útgáfu. Þjóðsaga, Reykjavík 1954-60.
- JÁM II:** *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* Árnessýsla. II bindi. Kaupmannahöfn, 1918-1921.
- JJ:** Johnsen, J. *Jarðatal á Íslandi.* Kaupmannahöfn, 1847.
- KEKH 2000:** Kristján Eldjárn. *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi.* Reykjavík, Mál og menning 2000.
- KK I:** Kålund, Kristian. *Íslenskir sögustaðir. Sunnlendingafjórðungur I.* Reykjavík, Örn og Örlygur 1984.
- Kolagrafir við Bláfell:** Sturla Friðriksson. „Kolagrafir við Bláfell,“ *Lesbók morgunblaðsins*, 23. nóvember 1991, 6-8.
- Kolbeinn Guðmundsson. Hrauntúnspáttur. *Heima er best.* nr. 7, 214-217
- Kristján Eldjárn. "Tá-bagall frá Þingvöllum." *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1970, 5-27.
- Landslag (landslagsarkitektastofa). *Þingvallahreppur. Aðkoma að þjóðgarði í landi Brúsastaða og Svartagils. Deiliskipulag - tillaga. Unnið fyrir Þingvallahrepp og Vegagerðina. Drög að greinagerð mars.* 1999. Landslag, Reykjavík 1999.
- Leiðir Skálholtsbiskupa:** Guðrún Ása Grímsdóttir. *Leiðir Skálholtsbiskupa um Lyngdalsheiði.* Ferðafélag Íslands, Reykjavík 2000.
- Margrét Hrönn Hallmundsdóttir. *Fornleifakönnun í friðlandinu við Gullfoss.* Náttúrustofa Vestfjarða, Bolungarvík 2013.
- Magnús Stephensen. *Kort Beskrivelse over den nye Vulcans Ildsprudning i Vester-Skaptelfelds-Syssel paa Island i Aaret 1783.* Kaupmannahöfn 1785.
- Matthías Þórðarson. „Fornleifar á Þingvelli. Fylgiskjöl I-IV.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1921-22, 1-107.

- Minjaskrá Magnúsar A. Sigurðssonar 2008:** Magnús A. Sigurðsson. *Geysir. Fornleifaskráning.* Fornleifavernd ríkisins, Reykjavík 2008.
- Morkinskinna 1932:** *Morkinskinna.* Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, Kaupmannahöfn 1932.
- MP Þingvöllur:** Matthías Þórðarson. *Þingvöllur. Alþingisstaðurinn forni.* Alþingissögunefnd, Reykjavík 1945
- Orri Vésteinsson. *Menningarminjar á miðhálandi Íslands.* FS019-95042. Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 1996.
- Orri Vésteinsson & Guðmunda Björnsdóttir. *Fornleifakönnun í landi Austureyjar í Laugardalshreppi, Árnessýslu.* FS159-01121. Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 2001.
- Orri Vésteinsson & Guðmunda Björnsdóttir. *Fornleifakönnun í landi Böðmóðsstaða í Laugardalshreppi, Árnessýslu.* FS159-01111. Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 2001.
- Orri Vésteinsson & Guðmunda Björnsdóttir. *Fornleifakönnun í landi Efstadals í Laugardalshreppi, Árnessýslu.* FS159-01101. Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 2001.
- Orri Vésteinsson & Guðmunda Björnsdóttir. *Fornleifakönnun í landi Miðdalskots í Laugardalshreppi, Árnessýslu.* FS159-01191. Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 2001.
- Ólafur Davíðsson. *Íslenskar þjóðsögur I.* Þorsteinn M. Jónsson, Akureyri 1945.
- Pétur J. Jóhannsson frá Skógarkoti. *Þingvallabankar og lýsing eyðibýla ásamt örnefnaskrá.* Ritgerð án ártals. Örnefnastofnun.
- Pjetur G. Guðmundsson (tók saman). *Handbók alþingishátíðar 1930.* Undirbúningsnefnd, [án staðsetningar] 1930.
- PP:** Sveinn Nielsson. *Presta tal og prófata á Íslandi.* Hið íslenska bókmenntafjelag, Kaupmannahöfn 1869.
- SB I:** *Sunnlenskar byggðir. Tungur, Hreppar, Skeið.* I bindi. Búnaðarsamband Suðurlands, [án útgáfust.], 1980.
- SB III:** *Sunnlenskar byggðir. Laugardalur, Grímsnes, Þingvallasveit, Grafningur, Ölfus, Hveragerði og Selvogur.* III bindi. Búnaðarsamband Suðurlands, [án útgáfust.] 1983.
- Sigurður Kristinsson. „Bújörðin Laugarvatn.“ *Árnesingur*, 1990, 141-163.
- Sigurður Vigfússon. „Rannsókn á hinum forna alþingisstað Íslendinga, og fleira, sem þar að lýtr. I. Alþingisstaður hinn forni. II. Um Þingvöll og Þingvallarsveit.“ *Árbók hins íslenska fornleifufélags 1880 og 1881*, 8-56, 98.
- Sigurður Vigfússon. „Um hof og blótsíði í fornöld.“ *Árbók hins íslenska fornleifufélags 1882*, 3-59.
- Skálholt 1836:** Plan de Skálholt en 1836 par Mr. V. Lottin. Í Paul Gaimard. *Voyage en Islande et au Groënland exécuté pendant les années 1835 et 1836 sur la corvette la Recherche.* A. Bertrand, Paris 1838-1852.
- SSÁ:** Árnessýsla. *Sýslu-og sóknalýsingar hins íslenska bókmenntafélags 1839-1843.* Reykjavík, 1979.
- S.T.: Efstidalur í Laugardal:** Örnefnaskrá. *Efstidalur í Laugardal.* Sigrún Theodórsdóttir skráði. Menntaskólinn að Laugarvatni, Laugarvatn 1991.
- Sturlunga saga.* I bindi. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason og Kristján Eldjárn sáu um útgáfuna. Sturlungaútgáfan, Reykjavík 1946.
- Sturlunga saga.* II bindi. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason og Kristján Eldjárn sáu um útgáfuna. Sturlungaútgáfan, Reykjavík 1946.
- Um fornleifar á Þingvöllum:** Adolf Friðriksson og Orri Vésteinsson. *Um fornleifar á Þingvöllum.* Frumathugun. FS061-98121. Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík 1998.

ÚAT: Ólafur Briem. *Útilegumenn og auðar tóftir*. Önnur útgáfa. Bókaútgáfa Menningarsjóðs, Reykjavík 1983.

Valhöll á Þingvöllum: Þorsteinn Gunnarsson og Ríkharður Kristjánsson. *Valhöll á Þingvöllum. Úttekt og stefnumörkun*. Forsætisráðuneytið, Reykjavík 2005.

VÍ: Árni Björnsson. *Íslenskt vattatal*. Mál og menning, Reykjavík 1990.

Þorvaldur Thoroddsen. *Landskjálftar á Íslandi*. Hið íslenska bókmenntafélag, Kaupmannahöfn 1905.

ÞJÁ: *Íslenskar þjóðsögur og ævintýri*, I.-VI. bindi, Jón Árnason safnaði, ný útg. Þjóðsaga, Reykjavík. 1961.

Óprentaðar heimildir

Fornleifastofnun Íslands

Birna Lárusdóttir. Deiliskupulag í Borgarhólum í Skálholti: óútgefið bréf um niðurstöður fornleifaskráningar, 2007. Varðveitt á Fornleifastofnun Íslands.

Sólveig Guðmundsdóttir Beck. Deiliskupulag í landi Laugarvatns: óútgefið bréf um niðurstöður fornleifaskráningar, 24.04.2007. Varðveitt á Fornleifastofnun Íslands.

Landsbókasafn Íslands

Hkort: Dönsku herforingjaráðskortin 1905-1915. Sótt af <http://islandskort.is/is/category/list/29>

Skálholt 18. öld: Uppdráttur af Skálholti frá fyrri hluta 18. aldar. Varðveittur á Landsbókasafn Íslands.

Landmælingar Íslands

Túnakort 1906-1908: Uppmælingar Dana á heimatúnum frá árunum 1906-1908. Landmælingar Íslands.

Örnefnasjá LMÍ. Sótt af <http://atlas.lmi.is/kortasja/>

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

AM 66a 8vo: *Máldagakver Odds Biskups Einarssonar*, 1590-1610. Arnamagnæanske samling, Kaupmannahöfn og Reykjavík.

AM 263 fol: *Máldagabók*, 1598. Arnamagnæanske samling, Kaupmannahöfn og Reykjavík.

AM 257 4to: *Máldagar*, 1460-1710. Arnamagnæanske samling, Kaupmannahöfn og Reykjavík.

AM 260 fol: *Vilkinsmáldagi*, 1625-1672. Arnamagnæanske samling, Kaupmannahöfn og Reykjavík.

AM 416 4to A: *Bókaskrá Skálholtsstaðar 1604 og 1612 og jarðatal dómkirkjunnar 1619 – Minnisbók Odds Einarssonar biskups*, 1604-1619. Arnamagnæanske samling, Kaupmannahöfn og Reykjavík.

AM 680 4to: *Ordo ecclesiastici usus*, 1200-1300, 1400-1500. Arnamagnæanske samling, Kaupmannahöfn og Reykjavík.

AM Fasc LXIV: Frumrit fornbréfa úr safni Árna Magnússonar. Arnamagnæanske samling, Kaupmannahöfn og Reykjavík.

Skipulags- og byggingafulltrúi Uppsveita bs.

Yfirlitskort: Yfirlitsuppdráttur af Skálholti vegna deiliskipulags 1996. Varðveitt hjá Skipulags- og byggingafulltrúa Uppsveita bs.

Þjóðminjasafn Íslands

Minjaskrá Bryndísar Róberts 1986: Bryndís Róbertsdóttir. *Fornleifaskráning í Biskupstungum 1985-86*. Þjóðminjasafn Íslands, 1986 (ópr.).

Uppdráttur GÓ af Þingvöllum: Uppdráttur Guðmundar Ólafssonar af fornleifum á Þingvöllum. 1990.

Rögnvaldur Þorláksson. Greinargerð um Öxará, október 1985 (ópr.).

Þjóðskjalasafn Íslands

Landamerkjaskrá nr. 276. Handskrifuð landamerkjaskrá Gjábakka, undirrituð af Eiríki Grímssyni. Gjábakki 1890.

Landamerkjaskrá nr. 332. Handskrifuð landamerkjaskrá Kárastaða, undirrituð af Jóni Thorstensen. Þingvellir 1890, 340-341.

Landamerkjaskrá nr. 273. Handskrifuð landamerkjaskrá Þingvalla með hjáleigum, undirrituð af Jens Pálssyni. Þingvellir 1886, 304-305.

Landamerkjaskrá nr. 274. Handskrifuð landamerkjaskrá Miðfells, undirrituð af Þorkeli Jónssyni. Miðfell, 1883, 305-306.

Landamerkjaskrá nr. 275. Handskrifuð landamerkjaskrá Skálabrekku, undirrituð af Birni Ólafssyni. Skálabrekka 1887.

Landamerkjaskrá nr. 277. Handskrifað landamerkjabréf Mjóaness, undirritað af Hannesi Guðmundssyni. [Ártal og staður hafa ekki ljósritast með.], 308.

Landamerkjaskrá nr. 278. Handskrifuð landamerkjaskrá Heiðarbæjar, undirrituð af Jóni Thorstensen. Þingvellir 1890.

Landamerkjaskrá nr. 279. Handskrifuð landamerkjaskrá Stíflisdals, undirrituð af Jóni Thorstensen. Þingvellir 1890.

Túnakort 1920: Túnakort Biskupstungnahrepps, Laugardalshrepps & Þingvallahrepps. Þjóðskjalasafn Íslands. 1920.

Vísitasíubók Brynjólfs biskups um Sunnlendingafjórðung 1641-1670. Þjóðskjalasafn Íslands.

Vísitasíubók Jóns Vídalíns yfir Vestfirðinga- og Sunnlendingafjórðung. Þjóðskjalasafn Íslands.

Þjsks Bps. A. VII. 2: Biskupsskjalasafn. Þjóðskjalasafn Íslands.

Örnefnastofnun Íslands:

Bollaleggingar um gamla ferðamannaleið. Guðmann Ólafsson skráði. Örnefnastofnun Reykjavík 1985.

Friðrik Björnsson. „Bláskógarheiði.“ (Endurskoðuð og lítið eitt breytt grein, sem kom út í Vísi 28. og 29. maí og síðar í Tímanum 23. og 24. júlí 1983.) Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].

Ö-Afréttur Lunddæla: Afréttur Lunddæla. Ingimundur Ásgeirsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].

Ö-Afréttur Þingvellinga, ath. og viðb.: Afréttur Þingvellinga. Athugasemdir og viðbætur. Guðrún Þóra Guðmannsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1982.

Ö-Austurey: Örnefnaskrá Austureyjar. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1973.

Ö-Austurhlíð: Örnefnaskrá Austurhlíðar. Sigurður Jónsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].

Ö-Arnarfell: Örnefnaskrá Arnarfells. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1982.

Ö-Arnarholt: Örnefnaskrá Arnarholts. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.

Ö-Bergsstaðir: Örnefnaskrá Bergsstaða. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1976.

Ö-Biskupstungnaafréttur A: Örnefnaskrá Biskupstungnaafréttar. Sigríður Jónsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1983.

Ö-Biskupstungnaafréttur B: Örnefnaskrá Biskupstungnaafréttar. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.

Ö-Biskupstungnaafréttur C: Örnefnaskrá Biskupstungnaafréttar. Bjarni Guðmundsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].

Ö-Biskupstungnaafréttur D: Örnefnaskrá Biskupstungnaafréttar. Þorsteinn Bjarnason skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].

Ö-Borgarholt: Örnefnaskrá Borgarholts. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.

Ö-Ból: Örnefnaskrá Bóls. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.

Ö-Brattholt: Örnefnaskrá Brattholts. Einar Guðmundsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1963.

- Ö-Brekka A:** Örnefnaskrá Brekku. Sigurður Jónsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Brekka B:** Örnefnaskrá Brekku (Styrbjarnarbrekku). Ókunnugur skrásetjari. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Brúsastaðir:** Örnefnaskrá Brúsastaða. Jónína Hafsteinsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1981.
- Ö-Bræðratunga:** Örnefnaskrá Bræðratungu, Hvítárbakka, Ásakots, Galtalækjar. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Brú:** Örnefnaskrá Brúar. Gunnar Karlsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1963.
- Ö-Böðmóðsstaðir:** Örnefnaskrá Böðmóðsstaða. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1974.
- Ö-Dalsmynni:** Örnefnaskrá Dalsmynnis. Sigurður Jónsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals]
- Ö-Drumboddsstaðir:** Örnefnaskrá Drumboddsstaða. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1976.
- Ö-Efra-Apavatn:** Örnefnaskrá Efra-Apavatns. Helgi Guðmundsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1952.
- Ö-Efri-Reykir:** Örnefnaskrá Efri-Reykja. Sigurður Jónsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Efstidalur A.P.:** Örnefnaskrá Efstadals. Andrés Pálsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Efstidalur H.F.:** Örnefnaskrá Efstadals. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1974.
- Ö-Einholt:** Örnefnaskrá Einholts. Gunnar Karlsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1963.
- Ö-Eiríksbakki A:** Örnefnaskrá Eiríksbakka. Bjarni Harðarson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1981.
- Ö-Eiríksbakki B:** Örnefnaskrá Eiríksbakka. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1976.
- Ö-Eyvindartunga:** Örnefnaskrá Eyvindartungu. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík, 1973.
- Ö-Fell A:** Örnefnaskrá Fells. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík, 1975.
- Ö-Fell B:** Örnefnaskrá Fells. Viðbætur. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík, 1975.
- Ö-Fellskot:** Örnefnaskrá Fellskots. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík, 1975.
- Ö-Fellsendi:** Örnefnaskrá Fellsenda. Jónína Hafsteinsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1981.
- Ö-Gröf:** Örnefnaskrá Grafar. Óskar Einarsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík, [án ártals].
- Ö-Gröf viðbætur:** Örnefnaskrá Grafar. Athugasemdir. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík, 1973.
- Ö-Gýgjarhóll:** Örnefnaskrá Gýgjarhóls. Gunnar Karlsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1963.
- Ö-Gýgjarhólskot:** Örnefnaskrá Gýgjarhólskots. Gunnar Karlsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1963.
- Ö-Haukadalur A:** Örnefnaskrá Haukadals. Þórhallur Vilmundarson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1973.

- Ö-Haukadalur B:** Örnefnaskrá Haukadals. Viðbætur. Bryndís G. Róbertsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1986.
- Ö-Heiðarbær:** Örnefnaskrá Heiðarbæjar. [Án skrásetjara]. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Helludalur A:** Örnefnaskrá Helludals. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Helludalur B:** Örnefnaskrá Helludals. Athugasemdir og viðbætur. [Án skrásetjara] Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Hjálmstaðir A:** Örnefnaskrá Hjálmstaða. Hilmar Pálsson og Andrés Pálsson skráðu. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Hjálmstaðir B:** Örnefnaskrá Hjálmstaða. Þorsteinn Bjarnason skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Hjálmstaðir C:** Örnefnaskrá Hjálmstaða. Athugasemdir og viðbætur Þórhallur Vilmundarson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1979.
- Ö-Hjálmstaðir D:** Örnefnaskrá Hjálmstaða. Andrés Pálsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Holtakot:** Örnefnaskrá Holtakots. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Hólar A:** Örnefnaskrá Hóla. Gunnar Karlsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1963.
- Ö-Hólar B:** Örnefnaskrá Hóla. Viðbætur og Athugasemdir. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Hrauntún:** Örnefnaskrá Hrauntúns. Sigurður Jónsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Hrosshagi A:** Örnefnaskrá Hrosshaga. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Hrosshagi B:** Örnefnaskrá Hrosshaga. Steindór Björnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Iða A:** Örnefnaskrá Iðu. Jónína Hafsteinsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1981.
- Ö-Iða B:** Örnefnaskrá Iðu. Athugasemdir. Jónína Hafsteinsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1985.
- Ö-Iða C:** Örnefnaskrá Iðu. Jósefína Friðriksdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Kárastaðir:** Örnefnaskrá Kárastaða. Vigdís M. Sveinbjörnsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1974.
- Ö-Ketilvellir A:** Örnefnaskrá Ketilvalla. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Ketilvellir B:** Örnefnaskrá Ketilvalla. Þorsteinn Bjarnason skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Kjaransstaðir:** Örnefnaskrá Kjaransstaða. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Kjarnholt:** Örnefnaskrá Kjarnholts. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1976.
- Ö-Kjóastaðir:** Örnefnaskrá Hóla. Gunnar Karlsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1963.
- Ö-Krókur:** Örnefnaskrá Króks. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Laugarás:** Örnefnaskrá Laugaráss. Bjarni Harðarson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1981.

- Ö-Laugardalshólar A:** Örnefnaskrá Laugardalshóla. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1974.
- Ö-Laugardalshólar B:** Örnefnaskrá Laugardalshóla. Þorsteinn Bjarnason skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Laugardalshólar C:** Örnefnaskrá Laugardalshóla. Andrés Pálsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Laugarvatn:** Örnefnaskrá Laugarvatns. Böðvar Magnússon skráði. Birt í Ársriti Laugarvatnsskólans 1935. Örnefnastofnun, Reykjavík, 1935.
- Ö-Litlafljót:** Örnefnaskrá Litlafljóts. Bjarni Harðarson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1981.
- Ö-Litla- og Stórafljót:** Örnefnaskrá Litla- og Stórafljóts. Ókunnugur skrásetjari. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Miðdalur A:** Örnefnaskrá Miðdals. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Miðdalur B:** Örnefnaskrá Miðdals. Viðbætur. Ókunnugur skrásetjari. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Miðdalur C:** Örnefnaskrá Miðdals. Sagan um Gullkistu á Miðdalsfjalli. Böðvar Magnússon skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 2005.
- Ö-Miðhús:** Örnefnaskrá Miðhúsa. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1976.
- Ö-Miklaholt HF:** Örnefnaskrá Miklaholts. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Miklaholt SB:** Örnefnaskrá Miklaholts. Steindór Björnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Mosfellsheiði og nágrenni Þingvalla:** Örnefnaskrá Mosfellsheiðar og nágrenni Þingvalla. Guðrún Þóra Guðmannsdóttir skráði eftir snældu frá Jóhannesi Arasyni og Elísabetu Einarsdóttur. Örnefnastofnun, Reykjavík 1974.
- Ö-Múli:** Örnefnaskrá Múla. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Neðri-Dalur A:** Örnefnaskrá Neðri-Dals. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Neðri-Dalur B:** Örnefnaskrá Neðri-Dals. Viðauki. Bryndís G. Róbertsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1986.
- Ö-Selkot:** Örnefnaskrá Selkots. Jónína Hafsteinsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1981.
- Ö-Skálabrekka:** Örnefnaskrá Skálabrekku. Guðmann Ólafsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1982.
- Ö-Skálholt:** Nokkur örnefni í Skálholtslandi. Í *Inn til fjalla*. Rit Fél. Biskupstungnamanna í Reykjavík. II 1953. Örnefnastofnun, Reykjavík 1953.
- Ö-Snorrastaðir:** Örnefnaskrá Snorrastaða. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1973.
- Ö-Spóastaðir:** Örnefnaskrá Spóastaða. Haraldur Finnsson og Bjarni Harðarson skráðu. Örnefnastofnun, Reykjavík 1981.
- Ö-Stekkholt:** Örnefnaskrá Stekkholts. Sigurður Jónsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Stíflisdalur viðb. a):** Viðbætur við örnefnaskrá Stíflisdals. Jónína Hafsteinsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1981.

- Ö-Stíflisdalur viðb. b):** Viðbætur við örnefnaskrá Stíflisdals. Jónína Hafsteinsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1986.
- Ö-Stíflisdalur:** Örnefnaskrá Stíflisdals. Jónína Hafsteinsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1980.
- Ö-Stóraflljótt:** Örnefnaskrá Litlaflljóts. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Svartagil:** Örnefnaskrá Svartagils. Guðjón Friðriksson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Svartagil:** Örnefnaskrá Svartagils. Guðjón Friðriksson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Syðri-Reykir:** Örnefnaskrá Syðri Reykja. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Tjörn:** Örnefnaskrá Tjarnar. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Torfastaðir:** Örnefnaskrá Torfastaða. Steindór Björnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1961.
- Ö-Torfastaðir & Torfastaðakot:** Örnefnaskrá Torfastaða og Torfastaðakots. Eiríkur Þ. Stefánsson skráði. Örnefnastofnun, Laugarvatni 1955.
- Ö-Tunguheiði:** Örnefnaskrá Tunguheiðar. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Útey A:** Örnefnaskrá Úteyjar. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1973.
- Ö-Útey B:** Örnefnaskrá Úteyjar. Athugasemdir og viðbætur. Bergsteinn Kristjánsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1973.
- Ö-Úthlíð:** Örnefnaskrá Úthlíðar. Sigurður Jónsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals]
- Ö-Vatnsleysa:** Örnefnaskrá Vatnsleysu. Haraldur Finnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1975.
- Ö-Vatnskot og nágrenni:** Örnefni við Vatnskot og nágrenni. [Án skrásetjara]. Örnefnastofnun, Reykjavík 1982.
- Ö-Vatnskot svör:** Svör við spurningum Örnefnastofnunar um örnefni í Vatnskoti. [Án skrásetjara]. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Vatnskot:** Örnefnaskrá Vatnskots. Guðrún Þóra Guðmannsdóttir skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík 1982.
- Ö-Vegatunga A:** Örnefnaskrá Vegatungu. Haraldur Finnsson og Bjarni Harðarson skráðu. Örnefnastofnun, Reykjavík 1981.
- Ö-Vegatunga B:** Örnefnaskrá Vegatungu. Steindór Björnsson skráði. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Ö-Pingvallahraun:** Örnefnaskrá Pingvallahrauns. Unnið úr Árbók Fornleifafélagsins 1937-1939. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].
- Örnefnakort (1613 II). Örnefni í kringum Pingvelli handskrifuð inn á kort. Örnefnastofnun, Reykjavík [án ártals].